

gijom, teologijom i heraldikom, ali i znanstvena savjest s ljudskom. U tome smislu Auburgerovo je djelo i izraz njegove kršćanske solidarnosti s pripadnicima hrvatske jezične zajednice, u kojem je međunarodnoj znanstvenoj javnosti hrabro razotkrio više od stoljeća i pol stare spletke i krivotvorine o hrvatskome jeziku. Stoga ne će biti nikakvo čudo ako tu knjigu budu napadali, obezvrjeđivali ili pak ignorirali.

Sažetak

Velimir Piškorec, Filozofski fakultet, Zagreb
UDK 800.853(091):808.62, stručni članak
primljen 7. 2. 2001., prihvaćen za tisak 28. 2. 2001.

The End of the Serbocroatian

The author extensively covers Leopold Auburger's book *Die kroatische Sprache und der Serbokroatismus*.

RELIGIJSKO U RJEČNIKU HRVATSKOGA JEZIKA

Petar Bašić

Rječnik hrvatskoga jezika (RHJ) u izdanju Leksikografskoga zavoda "Miroslav Krleža" i Školske knjige, koji je izašao pod kraj prošle godine pod uredništvom Jure Šonje, dočekan je s velikim oduševljenjem i doživio je zaslužene pohvale, ali i po koju kritičku primjedbu. Svjesni da je prvo izdanje neizbježno manjkavo, izdavači u Predgovoru obećavaju da će "cijeniti svaku obrazloženu primjedbu i mišljenje" koje im se uputi za izmjene i dopune drugoga izdanja. Taj njihov poziv poticaj je i ovom napisu. Kanim razmotriti samo religijski sadržaj.

Najprije nekoliko općenitih napomena. Gradivo koje spada u spomenutu temu u Rječniku je redovito označeno kojom leksikografskom odrednicom, a to su ove: *bibl* = u Bibliji, biblijski; *bud* = u budizmu, budistički; *crk* = u crkvi, crkveno; *evan* = evangelički, u evangeličkoj crkvi; *isl* = islamski; *kat* = u katoličkoj crkvi, katoličanstvu, katolički; *kršć* = u kršćanstvu, kršćanski; *pravos* = u pravoslavlju, pravoslavni; *rel* = u religiji, religijski; *teol* = u teologiji, teološki. Tako podrobna podjela izlaže opasnosti da se odrednice ne raspodijele dobro – u pojedinome slučaju i najbolji poznavatelji te tematike teško bi se mogli odlučiti bez dodatnoga proučavanja. Kada je neki pojam religijski, kada teološki, biblijski, kršćanski, crkveni, katolički? Pri takvoj podjeli nije bilo moguće izbjeći u najmanju ruku dvojbenja rješenja. Evo samo nekoliko primjera:

U natuk
jam (ne
andeo umje
krist umje
i na žrtvu
npr. crkve
kršć Bašić
a negdje
tinje. N
ima još pa
pripadnost
dobro bit
službu to
brejskoga
ljeno pitat
kaže pro
se ne mora
padnosti
drugih jez
sacerdoti

U ve
ali se ipak
dosljedni
i općenit
ima mnogo
S ve
vječit
slovom E
pod br
pisane je
rijanski
korizma
Bogojavl
pisane E
piše svet
nalazim
je obje
Njegova
velikom
kristu, čr

U natuknici *Adam* umjesto *kršć* treba *bibl*; *advent/došašće* katolički je pojam (ne *kršć*); uz *ampula* umjesto *rel* bolje je *crk* (isto tako za *anatema*); uz *anđeo* umjesto *rel* bolje je *bibl* (time se izbjegavaju mnoga pitanja); za *Anti-krist* umjesto *kršć* treba *bibl*; uz *apokrif* umjesto *kršć* bolje je *bibl* jer se odnosi i na židove... Neujednačenost je još očitija kad usporedimo istovrsne pojmove, npr. crkvene blagdane: negdje je stavljena odrednica *rel* (!, Miholje), negdje *kršć* (Božić, Uskrs...), negdje *crk* (Petrovo), negdje *kat* (Spasovo, Svisveti...), a negdje opisno “katolički blagdan” (Josipovo) ili bez ikakve odrednice (Martinje, Nikolinje...). Uz *amen* je stavljeno *kat*, a uz *amin* *pravos*. Takvih primjera ima još pa se valja upitati kako ih rješavati. Oblik *amen/amin* ne tiče se vjerske pripadnosti, nego jezika iz kojega je taj pojam došao u dotični jezik. Anić dobro čini što naznačuje kako prvi oblik (*amen*) dolazi u katoličkom bogoslužju iz hebrejskoga preko latinskoga, a u pravoslavnom bogoslužju iz hebrejskoga preko grčkoga (*amin*), ali i on spominje vjersku pripadnost. Postavljeno pitanje možemo rasvijetliti još dvama primjerima. Na hrvatskom se ne kaže *pravoslavni sveštenik*, ali se najčešće kaže *episkop*, ponajviše radi toga da se ne mora reći opisno “pravoslavni biskup”. Da to nije pitanje vjerske pripadnosti, nego jezične i kulturne tradicije, može nam pokazati primjer nekih drugih jezika: talijanski jezik ima riječ “svećenik” (*sacerdote*) prema latinskoj *sacerdos*, a francuski (*prêtre*) prema latiniziranoj grčkoj riječi *presbyter*.

U vezi s *malim i velikim početnim slovom* ima mnogo neriješenih pitanja, ali se ipak moglo očekivati da će RHJ postaviti određenija pravila i pokušati ih dosljedno provesti. Najčešća je nesigurnost u pisanju Bog/bog i Crkva/crkva, i općenito u nazivima kršćanskih zajednica. No kako i u jednomu i u drugomu ima mnogo dvojbenoga, o tome treba napisati poseban članak.

S velikim i malim početnim slovom ima još problema. Natuknicu *bogočovječji* (“koji se odnosi na Bogočovjeka”) trebalo je napisati velikim početnim slovom. *Bogojavljenje* (pisano velikim slovom) znači samo ono što je navedeno pod br. 2 (svetkovina), ostalo treba izostaviti. Pod natuknicom *kalendar* napisano je *Gregorijanski, Julijanski kalendar*, a pod tim natuknicama (*gregorijanski, julijanski*) napisano je ispravno, malim slovom. U natuknici *Pepelnica* korizma je napisana velikim slovom, a drugdje malim. U natuknici *poklade* Bogojavljenje je pogriješno napisano malim slovom. Pod *sveti* nalazimo napisano *Sveti Gral* – oba velika slova, a ne treba nijedno. Malo dalje za *papu* piše *sveti otac* (oba mala slova, a trebala bi oba velika), a pod natuknicom *papa* nalazimo *Sveti otac*. U naslovima *Vaša Svetosti* i *Njegova Svetost* uobičajeno je obje riječi pisati velikim slovom (a RHJ, pod *svetost*, ima: *Vaša svetosti, Njegova svetost*). U primjeru “višnji otac” (natuknica *višnji*) trebalo je napisati velikim slovom barem drugu riječ. Jedanput nalazimo *Sudnji dan* (pod *Anti-krist*), drugi put *sudnji dan* (pod *sudnji*).

Za mnoge blagdane navodi se oblik koji nije standardan, nego pripada razgovornom jeziku ili je regionalizam: *Brašančevo* (zast.; danas: Tijelovo), *Kandelora* (regionalizam), *Spasovo* (danas: Uzašašće), *Svisveti* (treba: Svi sveti)...

Nakon tih načelnih primjedaba osvrnut ću se na pojedine natuknice.

U *agregat 3* kaže se: *rel* dušobrižnik, vjeroučitelj (!). To izmišljeno značenje prvi donosi Klaić u svome *Rječniku stranih riječi*: “4. (prema osnovnom značenju: grex = stado) vjeroučitelj, dušobrižnik”, a za njim AniĆ-Goldstein, također u *Rječniku stranih riječi*. Sada, evo, i RHJ!

Pod *aleksandrijski* navodi se naziv “aleksandrijska knjižnica” s odrednicom *bibl*. Stručna odrednica *bibl* znači “u Bibliji, biblijski”, no to mora biti neka zabuna jer “aleksandrijska knjižnica” nema nikakve veze s Biblijom. Možda se mislilo na “bibliotekarstvo, u bibliotekarstvu” ili možda “knjižničarstvo”, ali ni jednoga ni drugoga nema među kraticama. Pokušao sam odgonetnuti zašto se ovaj pojam uopće obrađuje, i to dosta opširno, u ovakvom rječniku. Odmah sam pomislio na Hrvatski opći leksikon Leksikografskog zavoda (1996.) i vjerojatnost da su se autori služili građom prikupljenom za to djelo. Usporedimo li ovu natuknicu u ta dva djela, lako ćemo uočiti sličnosti. Ipak ima i jedna krupna razlika: Hrvatski opći leksikon ima “Aleksandrijska knjižnica” (veliko slovo), a RHJ “aleksandrijska knjižnica” (malo slovo). To je međutim očita zabuna jer iz opisa se vidi da se tu misli na točno određenu ustanovu (knjižnicu). No time postaje još manje jasno zašto se to ovdje donosi.

U RHJ *apostol* je “crkvena knjiga koja sadržava Djela apostolska”, što nije točno. Nekoć se tako zvalo neevanđeosko novozavjetno čitanje u misi, a danas se ne zove tako pa je sve pod br. 2 suvišno.

Iz natuknice *arhandeo* upućuje se na *arkandeo* kao pravilnu riječ, a u natuknici *vojska* upotrebljava se oblik *arhandeo*. Koji je oblik bolji, teško je reći bez dodatnog proučavanja. U RHJ zapaža se nedosljednost.

Kaže se da je Arije (pod *Arije*) “utemeljio heretički nauk...”. Bolje je reći da je on začetnik takvoga nauka.

Za *bdjenje* se kaže da je to “noćna služba božja (!) uoči velikih blagdana i velikog posta”. Pojam “veliki post” danas ne postoji, a RHJ uostalom nigdje ga ne tumači.

U natuknici *Biblija* kaže se da je to “zbirka odabranih knjiga Staroga i Novog zavjeta”. Bibliju sačinjavaju sve knjige Staroga i Novoga zavjete, ne samo “odabrane”.

Iznenaduje što je u RHJ našla mjesto jako osporavana novotvorenicu *Božićnjak*, i to bez ikakve stilske obilježnosti. Za razliku od Djeda Mraza, koji je bio nadomjestak za sv. Nikolu i tako podsjećao na određenu ideologiju, *Božićnjak* uvelike vrijeđa vjernički osjećaj nezgrapnim povezivanjem s važnim

kršćanskim blagdanom. Temeljno je pitanje ipak treba li i danas nadomjestak za svetoga Nikolu.¹

Za *brevijar* kaže se da je to “liturgijska knjiga s pravilima za moljenje, upute za obavljanje službe Božje”. U *brevijaru* međutim nisu samo pravila nego i tekstovi i sve što je potrebno za liturgiju časova, kako se ta molitva službeno zove. Usp. i natuknicu *časoslov*.

Za *ceremonijal 2* valja napomenuti da *ceremonijal* nije *obrednik*, to su dvije različite knjige. Tako i u natuknici *ritual* treba izostaviti br. 3 (*ceremonijal*). Pod *obrednik 3* stoji: “svećenik koji obavlja neki obred”, što nije točno: *obrednik* je danas samo knjiga.

Dalmatika nije dio “misničkog”, nego *đakonskog misnog ruha*.

U crkvenome govoru razlikuje se klevetanje i ogovaranje i mislim da je dobro sačuvati razliku i u općem jeziku. Klevetanje je iznošenje neistina o kome, a ogovaranje iznošenje i širenje čijih mana pred drugima. Ako se prihvaća to razlikovanje, *difamacija* bi bila ozloglašivanje, a ne kleveta; pod *klevetnik* bi trebalo izostaviti riječ “ogovara”, a pod ogovarati izostaviti “i izmišljati loše stvari o kome; klevetati”.

Došašće i *advent* opisani su kao bliskoznačnice, a to su istoznačnice. *Došašće* nije “dolazak na svijet” i ne može se reći “Isusovo došašće”, nego Isusov dolazak. *Došašće* je vrijeme prije Božića, a o Isusovu dolasku govorimo samo riječju dolazak: “Čekajući dolazak tvoga Sina...” Istina je da je u latinskom i jedno i drugo *adventus*, ali kroatizirana riječ *advent* znači samo *došašće*.

U natuknici *duhovnik* treba izostaviti br. 1: *duhovnik* nije svećenik uopće, nego samo ono što je rečeno u br. 2. S time treba uskladiti i natuknicu *duhovnički* (ne postoji “duhovnički red”) i *duhovništvo* (izostaviti “svećenstvo”).

Pod *đakon* ne treba razlikovati *kat* i *pravos*. To je prvi stupanj sakramenta reda i u jednih i u drugih.

Riječi “vrag” ne treba davati prednost pred *đavao*, nego obratno. Riječ *vrag* više pripada razgovornomu jeziku (usp. te natuknice, zatim u natuknicama *egzorciist*, *egzorizam*...). Za *vrag* se kaže da je to “nestvarno, nadnaravno biće” – sa nestvarno se vjerojatno htjelo reći nematerijalno, a toga značenja nema u natuknici *nestvaran*.

Ekskomunicirati znači izopćiti, a ne prokleti. To vrijedi i za *ekskomunikacija*.

Natuknice *euharistija* i *misa* obrađene su tako da o svim pojedinostima nije moguće raspravljati. Zato samo koja napomena. U temeljnome značenju one su istoznačnice = euharistijsko ili misno slavlje (kao cjelina). Zatim u nekim specifičnim značenjima upotrebljava se riječ “euharistija”, u drugima “misa”. Npr.

1 Mislimo da pisac sudi preoštro. O Božićnjaku smo objavili dva članka, v. *Jezik*, god. 41., prosinac 1993., str. 63. i 64.

kao sakrament zove se euharistija, a misa ima neka značenja gdje se ne može zamijeniti riječju euharistija (npr. mlada misa, votivna misa...).

Danas izrazi *rana, tiha, pjevana, mala, velika... misa* ne pripadaju stručnom jeziku, a poneki od njih još se može čuti u općem jeziku. Ali treba jako upozoriti na pogriješno tumačenje jednoga izričaja: "crna misa" nije "misa za duše mrtvih; zadušnica", nego parodija mise. Od rječnika koji su mi bili pri ruci "crnu misu" spominje samo jedan, francuski *Le Petit Robert 1* (1978.), i tumači ju ispravno: "svetogrдна parodija svete žrtve". Zanimljivo je da toga izraza nema Akademijin rječnik, koji spominje mrtvačku misu, ali ga ima Rečnik srpskohrvatskoga književnog jezika (knj. 3, Novi Sad – Zagreb, 1969.), gdje među izrazima nalazimo: "mrtvačka, crna misa – misa koja se čita za mrtve" (izvor nije naveden). Susreo sam još nešto zanimljivo: u francuskome jednosveščanome rječniku *Le Petit Robert* kaže se da je to "svetogrдна parodija svete žrtve", a višesveščani *Le Grand Robert* (1990.) samo dodaje "u čast đavlu". To je upravo uzoran primjer raspodjele koje podatke uključiti u jednosveščani, a koje u višesveščani rječnik. Stekao sam dojam da je našem RHJ to slabija strana. U vezi s misom spomenimo i *misnik*, riječ koja kao i *misništvo* zastarijeva, ali je *mladomisnik* sasvim obična.

Pod *evanđelje* nabrajaju se evanđelja neobičnim redom. Trebalo bi po redosljedju kako je u knjizi: Matej, Marko, Luka, Ivan.

Za *glorija* (malo slovo i sa "j") kaže se da je "dio misne pjesme", a uz hrvatski naslov te pjesme Slava (pod *slava*) rečeno je nešto točnije: "liturgijski hvalospjev, dio mise".

U natuknici *grijev* ima različitih nezgrapnosti. Za istočni grijeh kaže se da je "grijev s kojim se ljudi rađaju; prokletstvo" (zašto prokletstvo?); a smrtni je grijeh "težak grijeh, zbog kojega se ide u pakao". Nekoć se razlikovao grijeh kao moralno-religijska kategorija od pogriješke. RHJ to ne razlikuje dovoljno. Ako bi se razlikovanje htjelo zadržati, a mislim da bi to bilo dobro, od *grijev* bi glagoli bili: *sagriješiti, zgriješiti, učiniti grijeh*, a od *pogriješka*: *pogriješiti, učiniti pogriješku* (osnovni glagol "griješiti" služio bi za oba značenja).

Za *grkokatolik* se kaže samo *unijat*, a pod natuknicom *unijati*, uz odrednicu *kat* (= katolički), pojam se tumači. "Unijati" su međutim pogrdan naziv i tako "grkokatolike" ne zovu katolici zapadne Crkve i pogotovo oni tako ne zovu sami sebe.

Pod *hodočašće* navode se primjeri hodočašće "Gospi Sinjskoj" i "Gospi od Međugorja", no zašto taj "od"? Drugdje je ipak *međugorska Gospa*, pod *međugorski*.

Pod *hodža* kaže se da je to muslimanski svećenik. U islamu međutim nema pojma svećeništvo.

Za *ikonopoklonstvo* se kaže da je "kult štovanja ikona..." – dakle *štovanje štovanja*, tj. dvije nepotrebne istoznačnice.

Indulgencija se povezuje samo s praksom koju je osudio M. Luther, ali ona

i danas postoji (oprost; to značenje nije uključeno u rječnički članak *oprost*).

Pod *inicijacija* ne spominje se kršćanska inicijacija, ali se kaže za potvrdu da je drugi sakrament kršćanske inicijacije. Ne kaže se to i za druga dva, a krštenja čak nema kao posebne natuknice!

Ispovijed se definira pod 1 kao “priznavanje svojih grijeha svećeniku”, i navodi se primjer: *tajna ispovijedi* (!); vjerojatno treba: *tajna ispovijed*; ako se pak mislilo na tajnu, trebalo je reći: *ispovjedna tajna*.

Blagdan koji se slavi 2. veljače dolazi samo pod nazivom *Kandelora* i tumači se da je to “blagdan Očišćenja Blažene Djevice Marije; Svijećnica”. Prvi od ta dva naziva nije više u uporabi, a *Svijećnica* je pučki naziv za taj blagdan, dok se on službeno zove *Prikazanje Gospodinovo*. Međutim ni jednoga ni drugoga nema u RHJ. Pod *prikazanje* navodi se izraz *Isusovo prikazanje u Hramu*, ali se ne spominje blagdan s tim nazivom. *Kandelora* je regionalizam koji se sve rjeđe susreće.

Kateheta se opisuje kao “svećenik koji drži vjeronauk”. Danas su međutim među vjeroučiteljima svećenici u velikoj manjini, mnogo je više drugih vjeroučitelja.

Za *katekizam* se pod 1 a) kaže: “izlaganje kršćanskog nauka u obliku pitanja i odgovora”. Danas je ta metoda gotovo posve iščezla, a način izlaganja ne spada u definiciju katekizma.

Za Kijevske listiće (pod *kijevski*) kaže se da su “odlomak rimokatoličkog misala”, što je višestruki anakronizam: tada nije bilo ni misala ni pojma katolički u današnjem smislu, a ni ti tekstovi nisu bili rimski.

U natuknici *klanjati 2*: sagibanje u koljenima u znak štovanja Boga ne čini se “pred oltarom ili pred raspelom”, nego samo pred svetojstvom.

(Svršetak u idućem broju.)

OSVRTI

ODGOVOR NA PRIKAZ VINKA GRUBIŠIĆA

U siječnju 1998. objavila sam u *Republici* (54/1-2, str. 253-258) kritiku gramatike Vinka Grubišića. Budući da je njegova gramatika pisana na izrazito neznanstven način i s neprihvatljivo velikim brojem grešaka, naslovlila

sam svoj tekst “Diletantski napisana gramatika”. U vrlo uzrujano napisanom odgovoru na taj tekst V. Grubišić je u *Republici* (55/9-10, 1999., str. 160.-165.) zaprijetio da će mi se osvetiti prikazom moje gramatike. Prikaz je objavio u *Jeziku* 47/3, 2000., str. 111.-113.

Onima koji su pročitali prethodne tekstove, moju knjigu i Grubišićev prikaz